

УДК 330.322.01

Чорнобаєв В.В.**ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПЕРЕТВОРЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

На основі огляду досліджень вітчизняних вчених, аналізу ситуації в Україні щодо інноваційно-інвестиційної діяльності, автором виявлено основні проблеми, які виникають на шляху здійснення інноваційних інвестицій.

On the basis of survey of major researches of domestic scientists and the analysis of situation in Ukraine about innovative-investment activity, main problems which arise on a way of realization of innovative investments are discovered.

Розвиток національної економіки України неможливий без швидкого впровадження у виробництво новітніх технологій, засобів механізації і автоматизації, будівництва автоматизованих заводів і навіть галузей промисловості. Інноваційна діяльність держави повинна спрямовуватися саме на досягнення цієї мети. Тому постає завдання розробки інноваційної моделі розвитку національної економіки, яка буде базуватися на основі аналізу закономірностей здійснення інвестицій інноваційного спрямування. Тут слід врахувати фактори, що мотивують інвестора до інновацій, і вже на цій основі розробити пропозиції щодо прискореного впровадження досягнень сучасної науки і техніки у виробництво.

Як засвідчує більшість українських дослідників, успішна макроекономічна інноваційно-інвестиційна діяльність держави в сучасних умовах глобалізації світової економіки багато в чому забезпечується високими темпами інноваційного розвитку науково-технічного і виробничо-технологічного потенціалів, а також високим рівнем конкурентоспроможності національної наукоємної продукції на світовому ринку. Багато уваги інноваційно-інвестиційні діяльності присвятили такі вітчизняні економісти як О. Амоша, Ю. Бажал, О. Волков, Л. Гаман, М. Денисенко, А. Землякін, М. Крупка, П. Микитюк, А. Пересада, В. Семіноженко, В. Федоренко, А. Чухно та багатьох інших свідчать про актуальність даної проблематики.

Однак, слід зазначити, що наявний науковий потенціал нашої держави має недостатню наукову, інноваційну і соціально-економічну ефективність. Зокрема, по кількості використаних винаходів на 10 тисяч осіб населення Україна в 12 разів відстає від середнього рівня Європейського Союзу, випереджаючи в той же час у 1,7 рази цей рівень за показником кількості вчених на 10 тисяч осіб робочої сили [1]. Однак, якщо розглядати кадровий науковий потенціал, то тут слід зауважити, що навіть при його високих кількісних показниках у порівнянні з іншими країнами, вбачається певна втрата кадрового складу науки і погіршення його якості. Так, якщо до початку дев'яностих років наукова діяльність в Україні здійснювалась майже 500 тис. науковими працівниками, у тому числі 6, 5 тис. докторами наук та 150 тис. кандидатами наук, то упродовж 1990-х років майже наполовину зменшилась кількість наукового персоналу внаслідок різкого скорочення проектних і науково-дослідницьких організацій [2, с.18].

Відплив молоді із наукової сфери, що почався з 90-х років, обумовив за 10 років суттєву зміну кадрового складу українських науковців та сприяв його загальному старінню [3, с.327]. У результаті середньостатистичний український науковець є і сьогодні старішим за своїх західних колег майже на десять років.

Крім того національні наукові надбання та кадри все частіше стають здобутком іноземних компаній та інших держав. Так, за даними Держкомстату України, кількість

винахідників і раціоналізаторів в Україні за роки незалежності скоротилася більше, ніж у 20 разів – до 44-45 тис [4].

Отже, наш науково-технічний потенціал знаходиться далеко не в найкращому стані. І для того, щоб закласти фундамент конкурентоспроможності економіки у стратегічній перспективі, ми повинні його всебічно підтримувати та розвивати за рахунок активізації інноваційно-інвестиційної діяльності.

Сучасний стан розвитку інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям. На жаль, в останні роки економічне зростання в Україні відбувається переважно на екстенсивній основі. Сьогодні у вітчизняній економіці у технологічній частині інвестицій, що здійснюються в основний капітал, переважає третій технологічний уклад (83%), а четвертий складає лише 10%. І це при тому, що для забезпечення в сучасних умовах інтенсивного розвитку більшість інвестицій повинна спрямовуватись у п'ятий і шостий технологічні уклади. Внаслідок існування відповідних тенденцій Україна займає на ринку високих технологій всього 0,1%, у той час як Німеччина – 16%, Японія – 30%, США – 40% [5, с.16].

Іноземний капітал, що приходить в Україну, також не обирає сферою своєї діяльності інноваційне підприємництво. Якщо розглянути структуру прямих іноземних інвестицій в Україну за видами діяльності [6, с.46], то очевидним є той факт, що іноземним сектором інвестуються більшою мірою торгові та фінансові операції (див. рис.3.1).

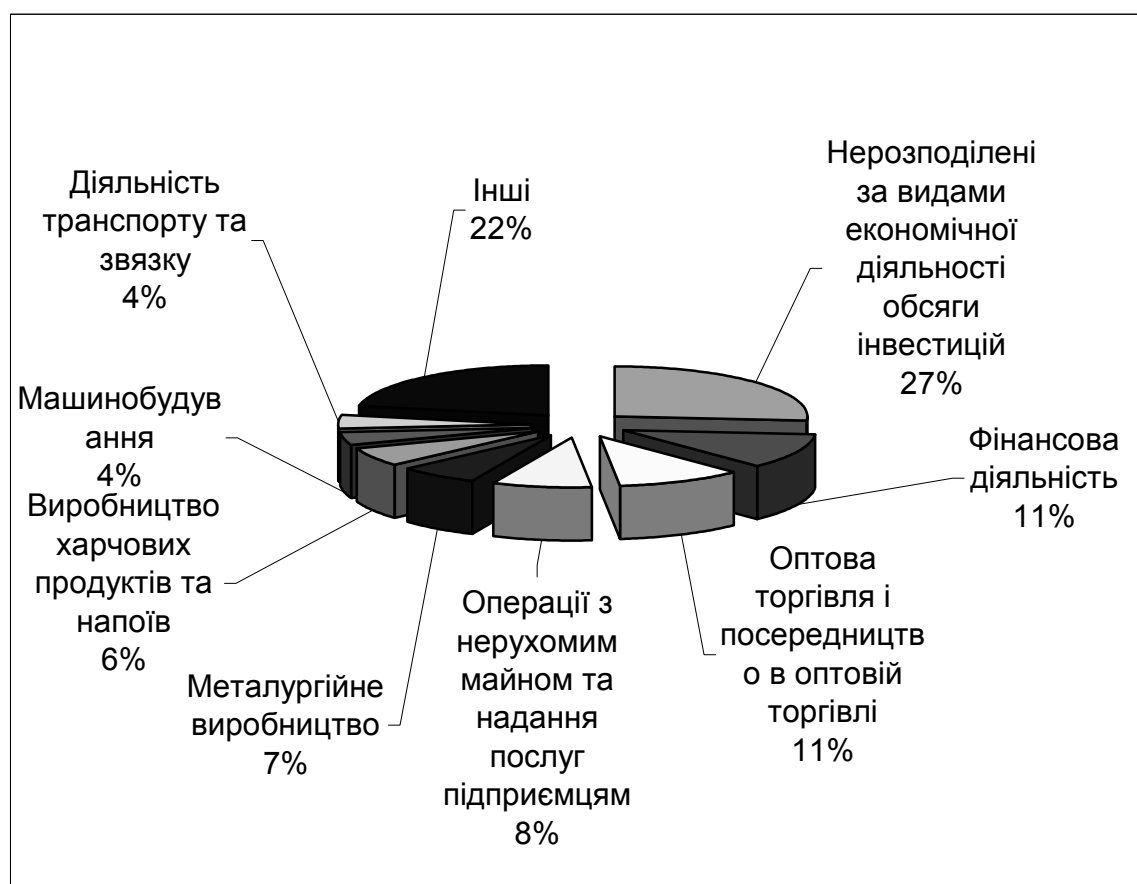

Рис. 1 Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності на 01.01.2007

З огляду на технологічну складову іноземних інвестицій можна стверджувати, що сьогодні відбувається переважне інвестування третього технологічного укладу, яке становить сьогодні аж 49%. Частка іноземних інноваційних інвестицій у сектор середніх технологій складає 27% у той час, коли лише на 11% інвестується іноземним інвестором високотехнологічний комплекс. Експорт високотехнологічної продукції в Україні становить 8%, у зоні середніх технологій він складає 30% при тому, що аж на 47% інвестується експорт низькотехнологічних товарів [7].

Основну причину такого стану інноваційної активності більшість українських дослідників пов'язує з технологічною кризою, яка розгорнулася з кінця 80-х років минулого сторіччя, тобто ще тоді, коли Україна знаходилась у складі СРСР.

Криза привела до падіння обсягу виробництва вітчизняної продукції не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому ринках. Існуюча тоді монополія зовнішньої торгівлі захищала вітчизняні підприємства від іноземних конкурентів і планова економіка не дозволяла підприємствам конкурувати у сфері виробництва нових товарів і послуг. Коли цей бар'єр було знято, то на внутрішній ринок потрапила велика кількість зовсім нових іноземних товарів і послуг. Через це більша частина вітчизняних підприємств, яка не змогла вчасно перебудувати свою стратегію розвитку і досягти конкурентних переваг, розорлася і, тим самим, поглиблювала кризу.

Надалі це виразилося у витісненні наукомістких видів продукції і випереджальному падінні товарного обсягу стратегічних галузей, які працюють на технічний прогрес. У період деякого пожвавлення економічної кон'юнктури (1995-2001 р.р.) у галузевій структурі України стали переважати виробництва, які займаються видобутком та первинною переробкою сировини.

Як свідчать дані таблиці 1, більша частина залучених інвестицій не спрямовувалась у інвестиційно пріоритетні галузі, якими вважаються ті, що швидко реагують на зростання споживчого попиту (виробництво товарів народного споживання), мають швидкий обіг капіталу (харчова і легка промисловість, внутрішня торгівля та громадське харчування, фінанси і кредит), займають ключове місце у системі господарських зв'язків (сільське господарство, транспорт і зв'язок).

Таблиця 1

Структура промислового виробництва в Україні

Галузь промисловості	Роки						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Усього	100	100	100	100	100	100	100
Електроенергетика	11,4	15,6	17,8	14,7	16,2	12,2	14,0
паливна промисловість	13,2	13,5	14,7	11,5	11,2	10,1	11,1
чорна металургія	21,9	25,6	27,9	23,1	23,8	27,4	20,8
Машинобудування	16,0	11,5	8,8	15,5	14,1	13,4	12,1
легка промисловість	2,7	0,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
харчова промисловість	15,0	13,7	12,5	15,0	15,1	17,4	17,9
інші галузі	17,7	19,8	19,7	18,7	18,0	17,9	22,5

Джерело [8]

Зазначені галузі в короткі строки спроможні були накопичити інвестиційні ресурси, збільшити надходження до бюджету, і цим самим сприяти формуванню фінансових джерел для розвитку базових галузей науково-технічного прогресу (машинобудування, електроенергетики, хімічної промисловості та інших). Натомість відбулось значне збільшення інвестицій у галузі, які випускали проміжну продукцію і визначали сировинний характер економіки при одночасному зменшенні їх частки у галузі, пов'язані з виробництвом нових видів продукції.

Як видно з наведеної таблиці, у галузевій структурі України в роки. Що передували економічному підйому, переважали виробництва, які займаються видобутком та первинною обробкою сировини, а питома вага машинобудування мала тенденцію до зниження.

Навіть у період економічного зростання національної економіки, початок якого більшість дослідників датує 2001-2002 р.р., при значному збільшенні обсягів інвестицій у економіку України, інноваційна складова економічного зростання все ще залишалася незначною. Дані рисунка 2 ілюструють динаміку здійснення інвестицій у основний капітал.

Розраховано: [9-11].

Рис. 2 Індекси інвестицій у основний капітал

Якщо прийняти 1992 рік за базисний, то очевидним вбачається той факт, що тільки сьогодні українській економіці вдалося вийти на рівень інвестиційного забезпечення трохи вище 1992 року. Як свідчить графік, з 1993 по 1996 роки інвестиції у основний капітал зменшились у середньому на 20% і тільки з 2000 р. у економіці почався процес виходу із кризи, інвестиції почали збільшуватися з кожним роком, стимулюючи все більше зростання інвестиційної активності.

Якщо ж звернутися до статистики інновацій, яка бере початок в Україні лише з 2002 р., то ми отримуємо свідчення того, що із всього обсягу здійснених в Україні інвестицій у

промисловість, спрямовувалися на інноваційні витрати лише 14-18% (дивись таблицю 3.2).

Таким чином, ми вбачаємо катастрофічну тенденцію у економічному розвитку нашої економіки. Незважаючи на той факт, що обсяги інноваційних витрат постійно збільшуються, але їх частка у загальному обсязі інвестиційних витрат є настільки незначною, що вести мову про перехід України до постіндустріального суспільства не приходиться.

Таблиця 2

Частка інновацій у загальному обсязі інвестицій

Роки	Інвестиції млн. грн.	Інновації млн. грн.	Інноваційні витрати у % по відношенню до обсягу інвестицій
2002	15112	2712	18
2003	19726	3059	15
2004	28191	4534	16
2005	35031	5751	16
2006	44804	6160	14
2007	64341	10821	17

Розраховано: [11]

Щодо конкретних напрямів інноваційного спрямування інвестицій, то розглядаючи обсяг наукових та науково-технічних робіт, який ілюструють дані таблиці 3.3, стає очевидним, що обсяг науково-технічних робіт 2006 р. у порівнянні з 1995 р. виріс майже у 8 разів, у тому числі по фундаментальним дослідженням у 14, розробкам – 7 і науково-технічним послугам – 26.

Однак, при цьому відбувся ріст обсягу виконаних прикладних досліджень тільки у 4 рази, що свідчить про недосконалий зв'язок між фундаментальною і прикладною наукою. Тому впровадження фундаментальних досліджень у виробництво, яке, до речі, є рушійною силою створення нових знань, не відбувається із-за малих обсягів досліджень прикладного характеру. Зростання обсягу наукових розробок і наукових послуг свідчить про збільшення пропозиції наукової продукції, що має використовуватися виробництвом.

Основний напрямок економічного розвитку України полягає в тому, що частка капіталовкладень у інноваційне виробництво повинна складати не менше 2/3 від загального обсягу інвестицій. За висновками Інституту економіки та прогнозування НАН України достатня інвестиційна база може утворитися, якщо середньорічний темп загального приросту інвестицій у наступному десятиріччі буде складати щонайменше 12%, як це представлено оптимістичним сценарієм інвестиційного розвитку України. Нині рівень забезпечення економічного зростання української промисловості за рахунок впровадження технологічних нововведень коливається у межах 5-10%, в той час як його граничний рівень для інноваційної моделі економіки країни оцінюється експертами у 40% інновативності [12].

Більша частка із здійснених у 2006 р. в Україні інноваційних інвестицій, на жаль, витрачалася на придбання засобів виробництва. Дані таблиці 4 дають можливість ще раз підтвердити існування у національній економіці інвестування екстенсивного типу. Майже

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств), за видами робіт (порівняні ціни, млн.грн.)

Роки	Всього	У тому числі :			
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	Розробки	Науково-технічні послуги
1995	709,3	81,7	209,7	393,5	24,4
1996	1111,7	140,6	321,6	606,8	42,7
1997	1263,4	188,5	309,1	693,7	72,1
1998	1269,4	205,5	297,5	682,8	83,2
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7
2000	1978,4	266,7	436,6	1106,3	168,8
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6
2002	2496,7	424,8	343,6	1386,6	341,7
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0
2005	4818,6	902,2	708,8	2406,9	800,7
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5
2007	6700,7	1504,1	1132,5	3303,1	761,0

Зведено: [181-183]

половина інноваційних витрат спрямована на закупівлю засобів виробництва (50-65%), яке значною мірою представляє застаріле обладнання, від якого відказуються економічно розвинені країни. І тільки 10% витрат направляється на дослідження і наукові розробки, які є основним показником активності інноваційної діяльності. Наукові дослідження і розробки тримаються в Україні на рівні 10%, що не є достатнім для забезпечення розвитку новітніх технологій і процесів виробництва. Незначним є також обсяг придбання новітніх технологій (менше 5%).

Негативним залишається зменшення у 2006 р. впровадження нових технологічних процесів порівняно з 1991 р. на 75,2%. Але збільшення виробництва нових видів техніки на 10,7% свідчить про поступове відродження внутрішньої інноваційної діяльності в Україні, причому на інтенсивній (прогресивній) основі (дивись таблицю 3.5).

Аналізуючи кількість створених зразків нової техніки, ми приходимо до висновку, що цей процес просувається дуже повільно. Якщо у 1990 р. було створено 593 найменувань, то у 2001 році лише 365, що становить порівняно з базою - 61,6%. Щорічний приріст освоєння нових видів техніки становив в середньому 15,2%, але дані 2006 р. свідчать про скорочення впровадження нових технологічних процесів у порівнянні з 2005 майже на 37%.

Таблиця 4

Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості (у фактичних цінах)

Показники	2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Всього, у т.ч. за напрямками	3059,8	100	4534,6	100	5751,6	100	6160,0	100	10821,0	100
дослідження і розробки	321,4	10,2	445,3	9,8	612,3	10,6	992,9	16,2	986,5	9,1
придбання новітніх технологій	95,9	3,1	143,5	3,2	243,4	4,2	159,5	2,6	328,4	3,0
придбання засобів виробництва	1873,7	61,2	2717,5	59,9	3149,6	54,8	3489,2	56,6	7441,2	68,9
маркетинг, реклама	169,0	5,5	297,5	6,6	376,7	6,5	359,9	5,8	-	-
Інші	608,8	20,0	930,8	20,5	1369,6	23,9	1158,5	18,8	2064,9	19,0

Джерело [11].

Таблиця 5

Впровадження прогресивних технологічних процесів та освоєння виробництва нових видів продукції в промисловості

Показники (одиниць)	Роки							
	1991	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Впроваджено нових прогресивних технологічних процесів	7303	1403	1142	1482	1727	1808	1145	1419
з них маловідходних ресурсо-зберігаючих і безвідходних	1825	430	430	606	645	690	424	634
Освоєно виробництво нових видів продукції,	13790	15323	22847	7416	3978	3152	2408	2526
з них нових видів техніки	593	631	520	710	769	657	786	881

Зведено: [9-11]

Довготривала практика екстенсивного розвитку національної економіки, при якій більша частина інвестицій направлялась на створення і розширення діючих, а не на заміну застарілих фондів, призвела до щорічного приросту їх зносу в середньому на 1-2%. Розглядаючи 1990 р., з яким пов'язують початок наростання кризових явищ, ми можемо констатувати той факт, що у цілому по промисловості рівень зносу основних фондів склав 49%. Зниження цього рівня за статистичними показниками відбулось лише у 2004р. на 3%. Однак, це було обумовлено не зростаючими масштабами відновлення фондів, а простою зміною методології нарахування амортизаційних відрахувань.

Технічне переозброєння підприємств в умовах наростання кризових явищ в економіці і нескінченному зростанні цін стає усе більш проблематичним. У цих умовах підприємства усе менш охоче розстаються із своїм старим устаткуванням, не маючи можливостей у придбанні нового, високоефективного. Тому кількість устаткування, що списується, скорочується щорічно. У багатьох пріоритетних галузях воно складає менш одного відсотка від загальної вартості машин і устаткування.

При подальшому збереженні подібних причин можна очікувати безповоротної деградації високотехнологічних галузей, нарощування технологічного відставання України від розвинених країн світу і перетворення вітчизняної економіки на їх сировинний придаток. Першочерговим завданням економічної політики держави стає формування основ нового технологічного укладу та якнайскоріша модернізація національного промислового потенціалу.

Якщо звернутись до напрямків регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності розвинутими державами світу та порівняти з тим, що створено за останні роки в Україні, то ми вбачаємо майже повну імітацію зарубіжного досвіду. В Україні держава займається формуванням інноваційного клімату та інноваційної інфраструктури, створює правове середовище інноваційної діяльності, управляє ризиком та невизначеністю та формує соціокультурне середовище.

Сьогодні побудову інноваційної моделі соціального і економічного розвитку України визнано у якості стратегічного державного пріоритету [13, с.14]. Урядом країни розроблено та заплановано реалізацію таких цільових комплексних програм, як: Програма розвитку України як транзитної держави (1999-2005 р.р.), Програма розвитку малого бізнесу (1999-2000 р.р.), Програма боротьби з бідністю, Програма розвитку фінансово-промислових груп та транснаціональних комплексів, Програма комплексної реструктуризації промисловості, Державна програма інформаційного забезпечення економіки та освіти тощо.

За роки незалежності в Україні було розроблено основні правові засади інноваційної політики країни, зокрема принципи, механізми регулювання інноваційної сфери, інструменти та способи їх формування, а також напрямки використання інновацій. Сучасна законодавча система України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України і складається з низки законів, найголовнішими з яких у плані активізації інноваційно-інвестиційної діяльності є Закон України „Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технопарків” від 16 липня 1999 р. та Закон України „Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. Саме в останньому з них передбачені найважливіші економічні стимули – гарантії та пільги суб'єктам інноваційної діяльності. Всього на сьогодні в Україні прийнято вісімнадцять загальних та спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють інноваційно-інвестиційну діяльність .

Цей перелік дає підстави стверджувати, що в Україні створено нормативно-правову базу, яка має забезпечувати формування та реалізацію державної інноваційної політики, ефективне функціонування і розвиток сфери досліджень та розробок, поглиблення зв'язків останньої з виробництвом в умовах переходу до інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання.

Показовою є діяльність держави і у напрямку формування інноваційної інфраструктури. За даними „Української асоціації інвестиційного бізнесу” в останні роки в Україні було створено 16 технопарків, які за вітчизняним законодавством визначаються як „юридична особа або об’єднання на підставі договору про спільну діяльність юридичних осіб (учасників), головною метою яких є діяльність щодо виконання інвестиційних та інноваційних проектів, виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та конкурентоспроможної на світових ринках продукції” [14]. Законом України визначаються правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків “Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка” (м. Київ), “Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона” (м. Київ), “Інститут монокристалів” (м. Харків), “Вуглемаш” (м. Донецьк), “Інститут технічної теплофізики” (м. Київ), “Київська політехніка” (м. Київ), у тому числі з участю НГУ (м. Дніпропетровськ), “Інтелектуальні інформаційні технології” (м. Київ), “Укрінфотех” (м. Київ).

Все це свідчить про те, що незважаючи на активну участь держави, яка привела майже до повного копіювання зарубіжного досвіду у вітчизняному економічному середовищі недержавні та приватні комерційні структури сьогодні не мають економічної мотивації займатися інноваційною діяльністю. У рейтингу країн за показником приватних витрат на НДДКР Україна займає 51 місце із 59, випереджаючи тільки такі країни як Південна Африка, Венесуела, Зімбабве, Колумбія, Болівія, Болгарія, Філіппіни та Йорданія [15, р.534].

Література

1. Юданов А. Ю. Фирма и рынок / А. Юданов. – М.: Знание, 1990 – 64 с.
2. Національний інвестиційний потенціал як фундамент економічного зростання в Україні //Матеріали круглого столу „Безпека економічних трансформацій”. – К.: НІСД. – 2001. – 96 с.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.2 / редкол. С. В. Мочерний та ін. – К.: Академія, 2001. – 752 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. / Держкомстат. – 2004. – 312 с.
5. Мусіна Л. А. Розвиток ринку технологій в Україні / Л. Мусіна // Рынок технологий: проблемы и пути решения. – К.: Укр. ИНТЭИ, 2004. – 186 с.
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 1995-2006 роках. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2007. – 105 с.
7. Денисенко М. П. Вплив інновацій на прискорення розвитку економіки / Микола Денисенко // Проблеми науки. – 2002. – № 2. – С.14–21.
8. Пилипенко Ю. І., Пилипенко Г. М. Структурна незбалансованість економіки України та форми її подолання / Ю. Пилипенко, Г. Пилипенко // Економічний вісник НГУ, 2003 – № 2 – С. 6 – 10.
9. Статистичний щорічник України за 2001 рік/Державний комітет статистики – К.: Техніка 2002.
10. Статистичний щорічник України за 2005 рік/Державний комітет статистики – К.: Техніка 2006.
11. Статистичний щорічник України за 2006 рік/Державний комітет статистики – К.: Техніка, 2007.
12. Економічна політика України: актуальні питання. – К.: Верховна рада України, 2004. – С.35.
13. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М.Гець та ін. Національний Інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного Прогнозування НАН України, Міністерство економіки та питань європейської інтеграції України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
14. “Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків”: Закон України від 16 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради. - 1999. – №40. - С. 363.
15. The Global Competitiveness Report. – Oxford University, 2004.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Кириленко В. І. 12.05.09*

*Надійшла до редакції
23.04.09*